



Michal Smrčina

Debra Benita Shaw: *Posthuman Urbanism: Mapping Bodies in Contemporary City Space*

London: Rowman & Littlefield International. 2017. 234 s.
ISBN 978-1-7834-8079-1

Co pro autorku znamená pojem posthumánní? Rozhodně nic, co by se podobalo progresivistické, utopické (a elitářské) vizi transhumanistů. Posthumanismus u ní spočívá v sesazení doposud převládajícího arogantního antropocentrismu na základě nových globálních skutečností. Město se v knize objevuje posléze, jako neodmyslitelná součást existence v posthumánní podmínce.¹ První setkání s knihou čtenáře uvádí do eklektického diskurzu a činí z textu čítanku, referenčního průvodce proplétajícími se proudy (nejen) společenských věd. Skládá dohromady nejnovější teorie věnující se společnosti ve světle dynamického technologického vývoje a jeho vlivů, ale též pohlíží do minulosti, vysvětluje, hledá analogie. Autorka ozřejmuje pozadí a genealogii současných dominujících ideologií, vzorců myšlení a usiluje o vyjevení konstrukce současného „myšlení člověka“, zdůrazňujíc, že lidská přirozenost neexistuje. Její perspektiva je místy antropologická, odmítá však antropocentrismus.

Sledujeme-li linii města, dostáváme se k otázkám práva na město, aropriace prostoru, míst rezistence nebo aspoň resilience, mocenských struktur podkládajících časoprostor současné urbanity. Posthumanismus nevzývá nové technologie slepě. Například virtuální prostor není pouhým únikem ze situace, ve které jsou přirozenost a modus existence diktovány shora, ale je vnímán jako nástroj změny paradigmat, příbuzný heterotopiím.² Ty se mohou jevit jako utopické, ale smysluplné ve schopnosti demonstrace toho, že ne všechny zažité pořádky jsou legitimní či nezměnitelné. Možnosti destabilizace nevycházejí jen z technologických možností, ale mnohdy jde o dlouhodobě přítomné jevy, jen rekontextualizované. Tělo v současnosti bývá často označováno jako „bojiště“ (Schäfer-Wünsche a Sielke 2007). Nové pohledy na tělesnost jsou úběžníkem celého spektra oborů a myšlenkových proudů, které se v tomto setkávají na pomyslné křižovatce. Bojištěm nicméně není jen tělo, ale, jak autorka říká úvodem, celé město.

Sepětí teorie s praxí i osobní žitou zkušeností je autorkou reflektováno v rozdělení díla na dva celky. První z nich, *Political Anatomies of Bodies and Cities*, představuje teoretický základ, tvořený úvodním průřezem látkou. Poté se k ní v obloucích vrací, už ale z pozic daných kapitol. Analyzuje stav současného urbánního prostoru, proměnu podstaty veřejného prostoru, přístupová práva, monofunkční *gated communities* a odkrývá mechanismy fungování společnosti. Zejména ukazuje, jak instituce, vědecko-sociální diskurzy i architektura

Sociální studia / Social Studies 2/2020. S. 163–168. ISSN 1214-813X.

¹ Ve smyslu jisté parafráze, tedy *conditio [post]humana*.

² Původně představené Foucaultem. Autorka ale heterotopie sleduje také v kontextu vlny nového podivna (*new weird*). Třeba u spisovatele China Miéville, jehož dílem doplňuje mnohé teorie.

vytvořily a naturalizovaly vlastní koncept člověka, „humanistickou teorii člověka“. Druhá část nese název *Monsters in the Metropolis* a povahou se od předchozí odlišuje. Předkládá sled medailonků, na kterých prozkoumává možnosti urbánní rezistence. Teratologie³ a abnormální „monstra“, fenomény v předchozí části sledovány historicky zde dostávají skutečné obrysy. Jsou situovány do současného města prostřednictvím příkladů technik a subjektů unikajících regulaci a stojících mimo normalizující diktát humanismu.

Posthumanismus autorka užívá k dekonstrukci zdánlivé přirozenosti antropocentrického humanismu a souvisejících struktur (Shaw 2017, s. 44). Už od modelu vitruviánského muže sleduje kategorii člověka jako aspirační. Ukazuje to na příkladech proměn a institucionální ideálních podob člověka a modelů života západní společnosti. Demonstruje tak biopolitický aparát dominantního paradigmatu. Tyto jevy se dle autorky promítají též do urbánních struktur, produkují je, informují. Posthumánní urbanismus se nabízí jako alternativa črtající linie úniku, odbojné heterotopie i zdroje energie z nečekaných asambláží hmoty, dat, virtuálního nebo mimozemského prostoru. Nejde ale jen o to unikat, ale rovněž prostředí ohýbat či se přímo stát jeho spolutvůrci.

Kritický posthumanismus ukazuje potenciál hned u genealogie zavedeného konceptu člověka. Autorka ho užívá ke kritice sociálního darwinismu a ukazuje peripetie provázející etablování evoluční teorie a institucionalizace moderních diskurzů vědění v 19. a 20. století. Věnuje prostor právě teratologii, příšerám a Jinému.⁴ Ukazuje kupříkladu historický proces redukce jednotlivců na kategorii, ontologii podřazenou té lidské (*less than human category, less than human ontology*) (Shaw 2017, s. 29). Nastíněnou foucaultovskou linií Shaw sleduje až k *flâneurovi*, kterého nahlíží ambivalentně. Prvně, po vzoru Waltera Benjamina, jako pozitivní figuru pohybující se inkognito ulicemi a sledující, aniž by byla sledována. V tomto podání se *flâneur* pohybuje městem bez jasného cíle, zvědavě a bonvivánsky. S přebytkem volného času a možností (unikající normě zaměstnanosti) stojí kdesi nad a shlíží na urbánní labyrint.⁵ Ocitá se přímo v něm jako procházející i na labyrint pohlížející (*both labyrinth walker and viewer*) (Shaw 2017, s. 123). Nabízí se srovnání s Lefebvrovým rytmoanalytickým pozorování z balkónu. Shaw předkládá i další, méně lichotivou polohu *flâneura* coby zvěda, katalogizujícího sběratele, jehož toulky nakonec vedou k encyklopedické taxonomizaci společnosti. Slouží přitom jako prodloužená ruka institucí diskurzivního vědění, sahající přímo do živého ruchu ulice. Problematikou *flâneura*, posléze také *cyberflâneura* (Morozov 2012), se ostatně autorka zabývala zevrubněji již dříve (Shaw 2015). Posthumanismus na jednu stranu vidí virtuální prostor pozitivně, jako heterotopii nabízející možnost změny. Na druhou stranu autorka poukazuje na jeho odvrácenou stranu ve smyslu neutuchající provázanosti s urbánním prostorem, skrze kterou mnohdy jen přebírají, upevňují stereotypy (estetické normy i rasismus) a nejsou samospásné.

Nosným pojmem autorčina posthumanismu jsou *dark spaces*. Některé z nich lze nazvat ne-místy Marca Augého (2008), některé obdobným konceptem anti-míst (Stanová & Růžička 2011), ne však všechny. Představují prostory unikající dvacetičtyřhodinovému, intenzivnímu

³ Obor zabývající se vývojovými vadami člověka i ostatních organismů.

⁴ Ne tolik jako filozofický Druhý či Ty, ale jako cosi radikálně odlišného.

⁵ Viz reflexe vyvýšeného pohledu Michel de Certeaua.

dohledu, heterotopie za zrcadlem, někdy místa skutečná, jindy imaginární. Mohou vznikat samovolně nebo skrze strategie *queeringu*⁶ urbánního prostoru (Shaw 2017, s. 186) a mohou utvářet, ovlivňovat nové geografie, popřípadě vzdorovat stávajícím. Příkladem může být *junkspace*⁷ a jeho generická modularita, připomínající dětskou stavebnici, umožňující nekonvenční opakování, vrstvení, větvení. Protkává ho všudypřítomná síť umělého osvětlení, vzduchotechniky a ICT, které předpokládají technologicky znalého uživatele. Povaha dětské stavebnice nicméně nepřipouští nepasující díly. Příklady letišť, obchodních center jsou známé. Shaw je rozšiřuje o koridory *gated communities*, výsledky zonuingu, či spektakulární urbanismus (příklad turismu v Dubaji). Těla jsou cíleně rozmístována a propojována s infrastrukturou. Shaw ale poukazuje zejména na situace, kdy hladká, spojitá tkáň infrastruktury *junkspaceu* praská, běh programu je narušen, přestane fungovat do té doby nevnímaná část celku; zábavní podnik osiří, ale coby „gangrénou“ postižený úsek zůstává napojen na celý organismus a jeho energii (Shaw 2017, s. 128). Objeví se trhliny, a právě *dark spaces* (stejně jako se v předivu dominantní ideologie a jí udržované reality objevují „monstra“ a obdobné praskliny). Někdy paradoxně tam, kde je nejvíce světla, dohledu. Shaw uzavírá – ze supermodernity se rodí ne-místa, z narušení a nemožnosti totální kontroly, údržby a usilovné snahy o sebezachování spektakulárního urbanismu se může rodit monumentální teratologie a nové materiality.

V druhé části knihy autorka představuje všemožné podoby subverzivních strategií rezistence a *dark spaces*. Barvitější o to, že nyní reálně demonstruje již popsané a převádí teorii do úryvků jakési strategické příručky, ilustrující reálné možnosti alternativní existence na vybraných příkladech. V črtání nových posthumánních geografí si bere na pomoc ty starší i ty ryze současné a rekontextualizuje je. Jde o široký záběr, ale relevantní k záměru autorky. Od současných „zvířecích revolucí“, diogenovské taktiky *being outrageous* (zpochybnění konvencí cílenou provokací), přes squatting, parkour, urbex, pirátství, vagabondage a jiné. Anebo i částečně parafrázuje koncept *ruin value*, ovšem bez tradičního estetického zřetele, spíše s ohledem na imaginativní sílu apokalyptických narácí.

Shaw koneckonců nejde o přesnou analýzu, ale o náčrt manifestu své vize posthumanismu, jakkoli mu nedává přehlednou podobu. Spíše nastiňuje možnosti posthumánní performativity, psychogeografie a jde jí o specifický, neotřelý druh akceleracionismu (Shaw 2017, s. 130). Posthumánní teorie dle autorky ukazuje, že problémem je celou dobu „člověk“ – kategorie, ideály, předpoklady, normy. Levicově orientovaná cesta by měla vést skrze *dark spaces*, zkoumat možnosti jejich readaptace, využití a mířit k akceleraci jejich tendence brát na sebe různé, často nečekané podoby. Nedokončenost, proměnlivost, absence neměnného cíle, zdroj energie změny i demokratický charakter – to jsou některé přívlastky, které popisují nejenom stav, ale též naznačují možnosti vývoje posthumánní situace. Umožňují uniknout dozoru panoptikonu, disciplinaci, vyvýšenému pohledu, virtuální evidenci, všudypřítomnému oku *flâneura*/agenta. Město je prostorem, kde se vynořují nové, náhodné kartografie, žádající si nových způsobů čtení těla skrze prostor i jeho zapisování do něj (Shaw 2017, s. 135).

⁶ Možnosti překladu by naznačovaly termíny jako *zjinačení*, *zpodivnění*, *znejistění*, které by ale zploštily významovou bohatost originálu.

⁷ Filozoficko-architektonický koncept Rema Koolhaase.

Přes otevřenost posthumánní teorie a poukazy na alternativní ontologie se zejména druhá část knihy, ve které autorka představuje výběr příkladů strategií posthumánní performativity, stává omezenou na specifický výběr subjektů. Takových, pro něž je posthumanismus, včetně schopnosti se v něm navigovat, svobodnou volbou a vlastní politikou. Pomíjí tím jiné subjekty, které posthumánní podmínka a vyřazení z „kategorie člověka“, mimo normu, vylučuje z urbánních a dalších prostor a kterým některé strategie nemusí být dostupné. Jinými slovy ty, kdo jsou do role monster vytlačeni bez možnosti jiné volby, zaujímající nutně ostrakizované pozice. Shaw si je přesto této utopistické tendence vědoma a přiznává, že zařazené příklady se týkají převážně těch, kdo se pro alternativní existenci rozhodli sami a disponují předpoklady, prostředky. Nakonec by neměly vyznívat elitářsky, ale spíše zůstat otevřenými koncepty. Shaw ostatně nepředkládá jasná řešení, utopická tendence je užitečná pro stanovení diskurzu, identifikaci problémů a slabina i síla tkví v neukotvenosti i poetické imaginaci. Subverzivní postupy nabývají opodstatnění tehdy, když mechanismus dominantní ideologie, systému, nedává jinou možnost. Autorčina zkušenost je v tomto ohledu živá, neomezuje se jen na akademii, naopak. Čerpá z vlastního angažovaného sociálně-politického působení a díky tomu je představovaná teorie žitá a manifest návodnější. Vytknout lze nekritické, antisytémové tendence, jejichž názorová zavlílost je občas až znepokojivě slepá. Jsou však integrální součástí jí předkládané perspektivy.

V úvodu Shaw píše o tom, že současný svět a posthumánní urbanismus se vyznačuje ztrátou souřadnic. Tento a podobné jevy autorka žijící v Londýně zakouší ve větší intenzitě, než se vyskytují v českém prostředí. Stejně tak řada konceptů a autorů může být pro českého čtenáře neznámá, ale přínosná. Nakonec spřízněné tendence se objevují i v Česku – příkladem může být nedávno vydaný sborník *Mysl v terénu* (Likavčan et al. 2017) mapující pole spekulativního realismu či nového materialismu.

Specifikem *Posthuman Urbanism* je akcentace subverzivity, revoluční potenciál měnit zažité pořádky a sociální, angažovaný rozměr. Pro naznačení kontextu, do kterého kniha spadá, lze kupříkladu pohlédnout k teoretikovi Benjaminovi Brattonovi. Ačkoli ho autorka necituje a oba volí jiné perspektivy, je patrné, že sdílí podobný rámec. Bratton si uvědomuje změny, kterými člověk, společnost, planeta procházejí. V tvrzení, že skutečný problém není technologický, ale tkví v tom, jak se takovým změnám přizpůsobit a začlenit do životů, nalézá se Shaw styčné plochy. Stejně tak si uvědomuje, že chápání role lidí ve světě, a vůbec tato role, se proměňuje. Paralela se nabízí rovněž v úsilí reflektovat nahlížení Země novými technologiemi, nejen dnes, ale už od počátků konceptu „vyvýšeného pohledu“, přes satelitní snímky, drony nebo mikroskop. Podobnost lze sledovat k modelu „stacku“ (Bratton, 2016),⁸ který se však komplexitou i konceptuálním uchopením mírně odlišuje. Změna perspektivy souvisí také s fenoménem zón vylučujících přítomnost člověka (*human exclusion zones*)

⁸ Stack („balíček“, „štos“) představuje megastrukturu, výsledek i popis komputací planetárního měřítka, abstraktní model mezi virtualitou a realitou, technologický aparát i uspořádání nové geopolitické architektury. Horizontální vrstvy procházejí zemským podložím, městy, internetem věcí i blízkým vesmírem a jsou různorodě, vertikálně propojeny.

a krajin strojů (*machine landscapes*),⁹ odklonu od na člověka orientovaného designu (*human centered design*) a tím, že takové prostory mnohdy předbíhají kulturní uchopení člověkem, jsou před-kulturní, čekají na významovou saturaci. *Dark spaces* od těchto krajin neleží daleko. Týká se to i reflexe toho, že planeta nikdy člověku nepatřila, neexistovala pro něj. Oba autoři se rovněž zabývají otázkou konstrukce subjektu skrze technologie. Bratton podotýká, že naše autonomie může být iluzorní v domněnce, že takový vývoj neovlivní lidskou přirozenost. Shaw toto sleduje v celé šíři vývoje konceptu člověka a k technologiím v tomto ohledu přistupuje jako k prostředku, prostřednictvím kterého se lze emancipovat z diktátu struktur, jež disponují obdobnou technologickou úrovní. *Manifest kyborgů* Donny Harraway (1990) je aktualizován v současném ontologickém obratu – opětovně rušící kategorie genderu, třídy, rasy a hledající nové prostředky sebeutváření.

Shaw propojuje takřka všechno se vším, což je jisté v jejím pohledu a analyzované situaci v pořádku. Ústí to ale také v počáteční dojem rozplizlosti, tékavosti knihy tvořené umně poskládanou mozaikou střepů. Nakonec širé záběru celého díla (nejen po stránce oborové či referenční) a jeho fragmenty nejsou bezúčelné, ale dohromady vytvářejí soudržný, i když obtížně zjednodušitelný text. Vedle sebe stojí příklady z popkultury a umění, historické exkurzy, novomediální teorie, filozofie minulých století i posledních let, umělecké instalace i novinové články. Co se zprvu jeví jako nahodilost či eklektická svévole, v závěru nabývá opodstatnění.

Literatura

- AUGÉ, Marc. 2008. *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. 2nd English Language Ed. New York: Verso.
- BRATTON, Benjamin H. 2016. *The Stack: On Software and Sovereignty*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- HARRAWAY, Donna. 1990. „A Cyborg Manifesto: Science, Technology and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century.“ Pp. 149–181 in *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge.
- LIKAVČAN, Lukáš, Václav JANOŠČÍK a Jiří RŮŽIČKA (eds.). 2017. *Mysl v terénu: filozofický realismus v 21. století*. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze, Vědecko-výzkumné pracoviště.
- MOROZOV, Evgeny. 2012. „The Death of the Cyberflâneur.“ *The New York Times*, 4. února. Cit. 29. září 2020 (<https://www.nytimes.com/2012/02/05/opinion/sunday/the-death-of-the-cyberflaneur.html>).
- SHAW, Debra Benita. 2017. *Posthuman Urbanism: Mapping Bodies in Contemporary City Space*. London: Rowman & Littlefield International.
- SHAW, Debra Benita. 2015. „Streets for Cyborgs: The Electronic Flâneur and the Posthuman City.“ *Space and Culture* 18(3): 230–242.
- SCHÄFER-WÜNSCHE, Elisabeth a Sabine SIELKE (eds.). 2007. *The Body as Interface: Dialogues between the Disciplines*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.

⁹ Téma aktuálně zpracovávané v umění, technologickém výzkumu i filozofii. Představené například v rozhovoru *Landscapes of the Post-Anthropocene* (Zolotoev 2019).

- STANOVÁ, Magda a Michal RŮŽIČKA. 2011. „Beton a automobil vs. společnost v San Franciscu.“ Pp. 65–98 in Barbora VACKOVÁ, Lucie GALČANOVÁ a Slavomíra FERENČUHOVÁ (eds.). *Třetí město*. Vyd. 1. Brno / Červený Kostelec: Masarykova univerzita / Pavel Mervart.
- ZOLOTOEV, Timur. 2019. „Landscapes of the Post-Anthropocene: Liam Young on Architecture without People.“ *Strelka Mag*. Cit. 26. srpna 2019 (<https://strelkamag.com/en/article/landscapes-of-the-post-anthropocene-liam-young-on-architecture-without-people>).